

REZULTATI NEKIH ISTRAŽIVANJA PREVENCIJE OVISNOSTI U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Diana Nenadić-Bilan
Odjel za izobrazbu učitelja i odgojitelja
predškolske djece
Sveučilište u Zadru

UDK: 372.32
Stručni članak
Professional article

Primljeno
: 2006-7-12

Received

SAŽETAK

U članku se ističe važnost ranog preventivnog djelovanja u području zlorabe droga. Navode se neka svjetska iskustva iz predškolske prevencije te se ističu temeljna načela rane prevencije. Program prevencije u predškolskoj dobi ne ograničava se samo na razinu predškolske ustanove, nego uključuje obitelj te užu i širu lokalnu zajednicu. Konceptualni model programa prevencije cjelovito, integrativno i sustavno povezuje sve relevantne čimbenike.

UVOD

Sustavna i sveobuhvatna preventivna djelatnost počiva na rezultatima istraživanja iz različitih znanstvenih područja. Termin *prevencija* potječe od latinske riječi *praevenire* što znači *predusretnuće, sprječavanje*, a u kontekstu zlorabe droga odnosi se na proces sprječavanja pojave negativnog ponašanja te na osmišljavanje i odabir postupaka pomoću kojih se potiče formiranje prihvatljivih ponašanja. Nekoliko desetljeća istraživanja u području etiologije zlorabe droga otkrilo je složenu interakcijsku mrežu drugačijih individualnih, socijalnih i nasljednih čimbenika koji imaju različiti intenzitet utjecaja tijekom razvoja pojedinca.

Prevencija zlorabe droga i bolesti ovisnosti temelji se na načelima koja predstavljaju zajedničku sastavnicu preventivnim programima, a rezultat su dugogodišnjih istraživanja u ovom području. Tako se u publikaciji američkog Nacionalnog instituta za zlorabu droga (Preventing Drug Use among Children and Adolescents, A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders, Second Edition, National

Institute on Drug Abuse, 2003) navodi šesnaest temeljnih načela od kojih se polazi u aktivnostima prevencije. Posebno se ističe načelo što ranijih preventivnih aktivnosti koje trebaju započeti već u predškolskoj dobi. Preventivne programe u predškolskoj dobi ne treba ograničiti samo na razinu odgojno-obrazovne djelatnosti u predškolskoj ustanovi. Konceptualni model programa prevencije odnosi se na sustavni pristup svih čimbenika odgovornih za odgojno-obrazovno djelovanje: obitelj, predškolska ustanova, uže i šire društveno okruženje, javna politika, mediji itd. Učinkovitost programa prevencije rezultat je suradničkoga, integriranoga, cjelovitoga i razgranatog pristupa.

NEKA ISKUSTVA U PREDŠKOLSKOJ PREVENCIJI

U predškolskoj prevenciji ovisnosti mogu se uočiti različiti pristupi. Vrlo su zanimljivi rezultati longitudinalnog istraživanja učinaka Perry predškolskog programa (Michigan, SAD) kojim su se procjenjivale preventivne intervencije predškolskog programa i pratila ponašanja i postignuća djece u razdoblju od 23 godine. Perry predškolski program (Schweinhart, L., Barnes, H., Weikart, D., 1993) ističe važnost djetetova aktivnog učenja, poticanje sposobnosti rješavanja problema i donošenja odluka, razvoj sposobnosti planiranja, značaj visokog stupnja interakcije između djece te interakcije djece i odraslih. Program je posebnu pozornost posvetio tjednim posjetima odgojitelja roditeljskom domu djece te motivaciji roditelja da dragovoljno sudjeluju u realizaciji programa prevencije. Rezultati istraživanja bili su izuzetno pozitivni, o čemu izvješćuje Schweinhart i suradnici. Schweinhart, Barnes, & Weikart (1993.) ustanovili su da su sudionici predškolskog preventivnog programa zdravije i pozitivnije odrastali nego njihovi vršnjaci. Petnaestogodišnji ispitanici koji su pohađali predškolski preventivni program (eksperimentalna skupina) u odnosu na kontrolnu skupinu pokazuju sljedeće razlike: polovicu manje djela osobnog nasilja, petinu manje djela uništavanja imovine, polovicu manje djela vrijeđanja drugih, polovinu manje djela zloporabe droga, više uključenosti u sportske i izvanškolske aktivnosti. Sljedeća istraživanja (Schweinhart, L., Weikart, D., 1997) pokazala su dobre rezultate kod istih ispitanika u dobi od 23 godine. Ispitanici koji su pohađali Perry program pokazuju bolje socijalne vještine u odnosu na kontrolnu skupinu u kojoj postoji trend negativnog socijalnog ponašanja. Razlike su se pokazale i u području zloporabe droga, sklonosti nasilju, nastavka školovanja, zaposlenja i otkaza na poslu, bračnog statusa, imovinskog stanja. Tako npr. nijedan ispitanik koji je pohađao Perry program nije učinio krađu, a 38% ispitanike

iz kontrolne skupine uhićeno je zbog počinjene krađe. Emocionalne probleme iskazuje 6% ispitanike iz eksperimentalne skupine i 47% ispitanika iz kontrolne skupine. Nijedan ispitanik iz eksperimentalne skupine ne konzumira alkohola, dok 26% ispitanika iz kontrolne skupine svakodnevno konzumira alkohol. Odrasli koji su pohađali Perry program u dobi od 27 godina u manjem postotku su počinili neko kriminalno djelo, imaju viša primanja i skloniji su životu u braku.

Prema Ialongo (2001) rani programi intervencije kojima je cilj smanjiti čimbenike rizika (npr. agresivnost i lošu samokontrolu) postižu bolje rezultate nego kasnije intervencije koje smjeraju prema promjenama djetetova ponašanja koje će biti pozitivnije.

Webster-Stratton i suradnici (2001) također zahtijevaju definiranje programa prevencije već u predškolskim ustanovama kako bi se izbjegli rizični čimbenici, kao što su agresivno ponašanje, loše socijalne vještine i školski neuspjeh.

Mnogim preventivnim programima zajednička su nastojanja da pojačaju zaštitne čimbenike, a reduciraju čimbenike rizika. Čimbenici rizika i zaštite mijenjaju se zavisno o djetetovoj dobi (Gerstein, Green, 1993). Čimbenici koji se odnose na obitelj imaju veći utjecaj na mlađe dijete, dok je utjecaj vršnjaka značajniji u periodu adolescencije. Obiteljski programi prevencije usmjereni su k jačanju obiteljskih veza i odnosa, razvijanju roditeljskih umijeća, podučavanju i informiranju roditelja o zloporabi droga. Obiteljske veze temelj su odnosa između roditelja i djece, a prema Kostermanu (1997) mogu se jačati vježbanjem vještina roditeljske potpore djetetu, komunikacije između roditelja i djeteta i roditeljske angažiranosti. U jednom drugom istraživanju Kosterman i suradnici (2001) ističu roditeljski nadzor i praćenje kao ključni čimbenik u prevenciji zloporabe droga. Ove se sposobnosti razvijaju vježbanjem postavljanja pravila, tehnikama nadzora aktivnosti, potporom odgovarajućih ponašanja te umjerenom i stalnom disciplinom koja potiče poštivanje obiteljskih pravila.

Potrebu što intenzivnijeg uključivanja roditelja u predškolske programe prevencije isticali su Hahn i suradnici (1996). Cilj njihovoga istraživačkog rada odnosio se na identifikaciju strategija koje promoviraju veću uključenost roditelja u predškolski program prevencije. Istraživanje je provedeno s tri skupine roditelja i dvije skupine djelatnika koji rade u predškolskoj ustanovi (odgojitelji, administratori, savjetnici, medicinske sestre). Roditelji su bili uključeni u tri razine aktivnosti: strukturalna razina (prijevoz, njega djeteta, nabavka poticaja i materijala), razina opće predškolske aktivnosti (raznovrsni načini uključivanja u odgojno-obrazovni rad, kombinacija komunikacijskih strategija, pozitivan odnos odgojitelja i drugog osoblja) i razina aktivnosti prevencije ovisnosti (aktivnosti u vrtiću i

aktivnosti kod kuće). Poticanje i informiranje roditelja o aktivnostima u vrtiću imalo je pozitivne učinke na veću uključenost roditelja u program rada. Rezultati ovog istraživanja preporučuju uporabu kombinacije različitih oblika komunikacije s roditeljima (pisani materijali, telefonski razgovori, pisma dobrodošlice, kućne posjete) te osmišljavanje različitih načina uključivanja roditelja u sve tri razine aktivnosti.

Hahn i suradnici (2000) istraživali su povezanost između percepcije i znanja predškolske djece o uporabi alkohola, cigareta i drugih droga te konzumacije navedenih droga od roditelja. U radu su pošli od prethodnih istraživanja koja su provedene na populaciji djece predškolske dobi. Tako su npr. Zucker i suradnici (1995) utvrdili da već trogodišnja djeca iz obitelji alkoholičara točnije prepoznaju alkoholna pića nego njihovi vršnjaci čiji roditelji ne konzumiraju alkohol. Hahn i suradnici su proveli istraživanje u tri predškolske ustanove s petogodišnjom i šestogodišnjom djecom, dok su njihovi roditelji intervjuirani tijekom kućnih posjeta. Rezultati istraživanja otkrivaju da 95% djece prepoznaje cigarete; alkoholno piće 56% djece, dok jedna polovica ispitanika prepoznaje situaciju konzumacije pića za vrijeme vožnje; 12,7% djece je točno prepoznalo marihuanu, dok ih 17% prepoznalo drogu u drugom obliku (kokain, prah, LSD, uporabu putem injekcije). Većina djece je izrazila negativan stav prema uporabu droga ("tužno", "loše", "glupo"). Međutim, bilo je djece koja su drogu percipirala pozitivno. Tako su npr. neka djeca izjavila da je pušenje cigareta dobro. Nije postojala razlika u percepciji i stavovima između ispitanika s obzirom na spol. Razlika se pokazala s obzirom na etničku pripadnost djece. Djeca iz manjinskih skupina gotovo četiri puta točnije prepoznaju zabranjene droge. S druge strane, rezultati razgovora s roditeljima pokazuju da jedna trećina roditelja redovito konzumira cigarete, a 2% redovito puši marihuanu. Odgovori koji se odnose na konzumaciju tijekom proteklog životnog razdoblja bili su drugačiji: 72% je konzumiralo cigarete, 85% alkohol, 47% marihuanu, a 7% kokain. Znanja djece o drogama, prema navedenim rezultatima, nisu u korelaciji s odgovorima roditelja o konzumaciji droga. Nepodudarnost može biti posljedica nedovoljne iskrenosti roditelja tijekom intervjuiranja i neobuhvaćenosti ostalih članova obitelji u istraživanje. Hahn i suradnici smatraju da istraživanju nedostaju biološka mjerenja i provjere roditeljskih iskaza. Autori također zaključuju da djeca o zlorabi droga ne uče samo kod kuće nego i u užoj društvenoj okolini, u medijima, na ulici.

O utjecaju medija, reklamnih panoa, filmova te različitih prodajnih mjesta govore istraživanja Goldsteina i suradnika (1999). Reklama i promocija alkoholnih i duhanskih proizvoda snažno je prisutna na televiziji, čak i u dječjim crtanim filmovima. Na reklamnim panoima, supermarketima, benzinskim postajama i sl. agresivno se reklamiraju

alkohol i cigarete. Goldstein i suradnici posebno su analizirali crtane filmove za djecu s aspekta izloženosti djece negativnim utjecajima i porukama te ustanovili njihovu zasićenost scenama nasilja. Roditelji imaju odgovornu i odlučujuću ulogu u odabiru i nadzoru gledanja televizijskog programa.

Spoth i suradnici (2002) ističu važnost obiteljske prevencije te smatraju da kratki i obiteljski usmjereni programi intervencije namijenjeni širokoj populaciji roditelja mogu pozitivno mijenjati specifična roditeljska ponašanja koja u kasnijim godinama mogu smanjiti rizike zloporabe.

NAČELA PREVENCIJE OVISNOSTI U PREDŠKOLSKOJ DOBI

Razvoj i usvajanje iskustava predškolskog djeteta odvija se cjelovito i povezano, pa je neprimjereno aktivnosti prevencije izdvajati od temeljnih razvojnih područja. Kvalitetno utemeljen program predškolske prevencije integriran je i uklopljen u svakodnevni kontekst odgojno-obrazovnog rada.

Osim integriranog pristupa tvorbi programa, aktivnosti prevencije trebaju uvažiti načelo aktivnog stjecanje spoznaja i iskustava te praktične uporabe umijeća. Predškolsko dijete je već od ranih godina kompetentno biće, radoznalo i otvoreno prema istraživanju i učenju. Djeca sama konstruiraju svoje spoznaje i razvijaju umijeća interakcijom s materijalima, drugom djecom i odraslim osobama. Stoga se program prevencije treba temeljiti na konstruktivističkom pristupu. U konstruktivističkom kurikulumu učenje djeteta je suradničko, subjektivno i nelinearno, a razumijevanju prethodi aktivna uključenost djeteta.

Kurikulum u čijem stvaranju sudjeluju djeca počiva na njihovim interesima te tako osigurava dugotrajne pozitivne učinke. Od djece potaknuto učenje pozitivno pridonosi razvoju zaštitnih mehanizama upravljanja sobom (Werner&Smith,1992). Konstruktivistički kurikulum pozitivno pridonosi moralnom razvoju, mišljenju i planiranju. Ovakav pristup tvorbi programa omogućuje djetetu da razmišlja kritički, kreativno, pomaže djeci razvoju vještine vođenja, pridonosi razvoju pozitivnog odnosa prema vrtiću i zajednici, razvija socijalne vještine, posebice suradnju i uvažavanje drugih.

Neka istraživanja (Ialongo, N., Poduska, J., Werthamer, L., Kellam, S., 2001) potvrđuju značaj ranog poticanja djetetove sposobnosti planiranja, što kasnije ima snažan utjecaj na njegovo socijalno ponašanje. U konstruktivističkom kurikulumu djeca u manjim skupinama odabiru i planiraju aktivnosti, donose odluke i uče se odgovornosti u svezi s donesenim odlukama.

Programi prevencije ovisnosti u predškolskoj dobi trebaju obuhvatiti sva razvojna područja predškolskog djeteta. Rezultati nekih longitudinalnih istraživanja pokazuju da su učinkoviti oni programi koji izlaze u susret razvojnim potrebama djece (Schweinhart & Weikart, 1997). Poticanjem različitih aspekata tjelesnog, psihomotornog, socio-emocionalnog, spoznajnog i drugih aspekata razvoja stvaraju se zdravi temelji djetetovoj osobnosti. U uvjetima prihvaćajuće i pozitivne komunikacije potiče se razvoj mnogih socijalnih umijeća, kao što su donošenje odluka, suočavanje sa stresom, konstruktivno rješavanje sukoba, preuzimanje osobne odgovornosti, prihvaćanje pravila zajedničkog života, tolerancije frustracija itd.

U obiteljskom domu i predškolskoj ustanovi izuzetno je važno ostvariti kvalitetno zajedništvo i radosno življenje djece i odraslih. U pozitivnom ozračju djeca razvijaju pozitivnu sliku o sebi, empatiju i suradnički stav prema drugima. Pružajući primjer zdravog života i pozitivnih životnih navika, obiteljski dom i vrtić stvaraju adekvatno okruženje za realizaciju preventivnih aktivnosti.

U preventivne programe treba uključiti roditelje kao aktivne sudionike prevencije te definirati mogućnosti i načine njihova sudjelovanja. Značajke obiteljskog okruženja i roditeljski model ponašanja od primarne su važnosti u razvoju djetetove osobnosti. Nužno je uspostaviti kontinuirano partnerstvo roditelja i odgojitelja u zajedničkim akcijama prevencije. S druge strane, edukacija u području prevencije ovisnosti osposobit će roditelje i odgojitelje kao kompetentne i refleksivne praktičare koji promišljaju o svojim odgojnim akcijama. Pransky (1998) ističe kao primarni zadatak educirati odrasle i osposobiti ih za složene odgojne akcije.

Preventivni predškolski programi dio su širih preventivnih programa koji obuhvaćaju sve razine i čimbenike društvene zajednice. Iako neke strategije prevencije prvenstveno smjeraju prema sprječavanju negativnih ponašanja, ili negativnih utjecaja, većina programa treba se usmjeriti na poticanje pozitivnoga i prihvatljivog u različitim područjima izražavanja i ponašanja.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Predškolska dob je pravo vrijeme za početak preventivnih akcija protiv zlorabe droga i predstavlja prvu stepenicu u poticanju života bez droga. Program prevencije usmjeren je kako prema svakom pojedinačnom djetetu, tako i prema svim razinama uže i šire lokalne zajednice. Suradnja i

integracija aktivnosti svih ustanova i relevantnih čimbenika nužna je pretpostavka za uspješnu provedbu programa prevencije.

Smatramo da preventivne aktivnosti u predškolskoj dobi imaju univerzalni karakter poradi podupiranja pozitivnih razvojnih potencijala djeteta u obitelji i predškolskim ustanovama kao vitalnim kontekstima njegova rasta i razvoja. S obzirom da su roditeljski dom i predškolska ustanova prve životne sredine predškolskog djeteta, pozitivni komunikacijski procesi koji se odvijaju između djece i roditelja, djece i odgojitelja te roditelja i odgojitelja stvaraju pogodno ozračje za provedbu elementarnih preventivnih djelatnosti u predškolskoj dobi. Cjeloviti preventivni pristupi uključuju istovremeno djecu, roditelje i odgojitelje u višedimenzionalne programske aktivnosti. Zajednički, koordinirani i kontinuirani rad svih nositelja predškolskog odgojno-obrazovnog procesa čini temeljno polazište u predškolskoj prevenciji zlouporabe droga.

LITERATURA

- Gerstein, D.R., Green, L.W. (1993): Preventing Drug Abuse: What Do We Know, National Academy Press, Washington
- Goldstein, A.O., Sobel, R.A., Newman, G.R. (1999): Tobacco and alcohol use in G-rated children's animated films, *JAMA*, 281, 1131-1136.
- Hahn, E.J., Simpson, M.R., Kidd, P. (1996): Cues to parent involvement in drug prevention and school activities, *Journal of School Health*, 66 (5), 165-169.
- Hahn, E.J., Hall, L.A., Rayens, M.K. (2000): Kindergarten children's knowledge and perception of alcohol, tobacco, and other drugs, *Journal of School Health*, 70 (2), 51-55.
- Ialongo, N., Poduska, J., Werthamer, L., Kellam, S. (2001): The distal impact of two first-grade program interventions on conduct problems and disorder in early adolescence, *Journal of Emotional and Behavioral Disorders*, 9, 146-160.
- Kosterman, R., Hawkins, J.D., Spoth, R., Haggerty, K.P., Zhu, K. (1997): Effects of preventive program training intervention on observed family interactions, *Journal of Community Psychology*, 25 (4), 337-352.
- Kosterman, R., Hawkins, J.D., Haggerty, K.P., Spoth, R., Redmond, C. (2001): Preparing for the Drug Years: Session-specific effects of a universal parent-training intervention with rural families, *Journal of Drug Education*, 31 (1), 47-68.

- Pransky, G. (1998): *The Renaissance of Psychology*, Sulzburger and Graham, New York.
- Preventing Drug Use among Children and Adolescents, A Research-Based Guide for Parents, Educators, and Community Leaders, Second Edition, National Institute on Drug Abuse, 2003.
- Schweinhart, L., Barnes, H., Weikart, D. (1993): *Signifivant Benefits: The High/ Scope Perry Preschool Study Throuhg Age 27*, Ypsilanti, M, High/Scope Press
- Schweinhart, L., Weikart, D. (1997): Child-initiated learning in preschool: Prevention that works! *High/Scope Resource*, 16 (2), 1, 9-11.
- Spoth, R.L., Redmond, D., Trudeau, L., Shin, C. (2002): Longitudinal substance initiation outcomes of universal preventive intervention combining family and school programs, *Pscychology of Addictive Behaviors*, 16 (2), 129-134.
- Zucker, R.A., Kincaid, S.B., Fitzgerald, H.E., Bingham, C.R. (1995): Alcohol schema acquisition in preschoolers: differences between children of alcoholics and children of nonalcoholis, *Alcohol Clinical Exerimental Ressearch*, 19, 1011-1017.
- Webster-Stratton, C., Reid, J., Hammond, M. (2001): Preventing conduct problems, promoting social competence: A parent and teacher training partnership in Head Start, *Journal of Clinical Child Psychology*, 30, 282-302.
- Werner, E., Smith, R. (1992): *Overcoming the Odds: High-Risk Children from Birth to Adulthood*, Cornell University Press, New York.

PRESCHOOL DRUG ABUSE PREVENTION – RESULTS OF SOME RESEARCES

ABSTRACT

Prevention programs have to be designed to intervene as early as preschool to address all factors for drug abuse. In this article some researches about preschool prevention programs are presented, and the basic preventive principles are pointed out. Prevention programs should include family and community into preventive activities. Conceptual model of prevention programming requires comprehensive, integrated and systematical approach of all relevant factors.